

İfade Özgürlüğü Açısından Ağ Tarafsızlığı Kavramı ve Türkiye'deki Hukuki Düzenlemeler ve Pratik Uygulamaları

Duygu Hatipoğlu Aydın, Ankara Üniversitesi HF, e-posta: duygu.hatipoglu@gmail.com.

Çağdaş Ceyhan, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, e-posta: ceyhancagdas@gmail.com.

Mustafa Berkay Aydın, ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi, e-posta: berkayaydin@gmail.com.

Özet

'Ağ tarafsızlığı' (*net neutrality*), İnternet'in yaygınlaşmaya başladığı ve gündelik hayatın vazgeçilmezleri arasına girdiği 1990'ların sonunda ortaya atılmış ve hakkındaki tartışmaların hala yoğun biçimde sürdüğü bir kavramdır. Kısaca 'ağ tarafsızlığı' olarak adlandırılan bu kavramın pek çok boyutu vardır. Esas meselenin 'katmanlı erişim' (*access tiering*) olduğu tartışmada, ana hedef, İnternet servis sağlayıcıların ve hükümetlerin İnternet'teki tüm veriye eşit şekilde davranması ve kullanıcı, site, içerik, uygulama ve iletişim tarzı ve benzeri kriterler bakımından ayrımcı ya da farklı uygulama yapmamasıdır. İnternet, gerek devletler gerekse şirketler tarafından düzenlenmeye ve etkilenmeye açık bir alandır; ağ tarafsızlığı ise, bir bakıma İnternet'in nasıl düzenleneceği noktasında çok katmanlı ve çok boyutlu bir tartışmanın genel adıdır. Ağ tarafsızlığı tartışmasının temel vurgusu İnternet'in kullanıcılara tarafsız olması vurgusudur. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren ağ tarafsızlığı kavramı ABD'de sıkça tartışılmaya başlanmıştır. En önemli ağ tarafsızlığı tartışmalarından bir olan ABD'nin en büyük cep telefonu operatörü olan Verizon Communication ile Federal İletişim Komisyonu (FCC) arasındaki tartışma hala devam etmektedir. Ağ tarafsızlığını savunan yaklaşımlar içerik sağlayıcıların yasal bir düzenleme yapılmaması halinde ayrımcı davranabileceklerini bunun da ağ tarafsızlığını engelleyeceğini öne sürerken ağ tarafsızlığına karşı olanlar ise teknik ve iş modelinin yenilenemeyeceğini öne sürmektedir. Özellikle İnternet'in demokratik karakteri ağ tarafsızlığı tartışmalarında ön plana çıkmaktadır. Dikey bütünlüğe ISS'lerin içerik üzerinde ayrımcılık yapması demokratik bir tartışma ve kamusal alan için gerekli olan erişim hakkını kısıtlayabilmektedir.

Ağ tarafsızlığı kavram olarak ifade özgürlüğü ile doğrudan ilişkilidir. Ağ tarafsızlığı klasik sansür yapısı ve araçlarından da farklıdır. İhtiyaç bazlı ya da doğrudan engellemeler ve benzeri biçimlerde İnternet'teki veri trafiğinin ticari, reklam, güvenlik gibi amaçlarla engellenmesi yahut denetlenmesi, gözetilmesi, İnternet kullanıcılarını, özellikle düşüncelerini ifade etme, fikirlerini yayma noktasında, 'doğrudan' ve çoğunlukla 'habersiz' bir engellemeye maruz bırakmaktadır. Örneğin DPI (*deep packet inspection*) teknolojisi katmanlı erişimin bir biçimidir; 'İnternet trafiğinin tanımlanması,

sınıflandırılması, gözetilmesi ve denetlenmesi' için ağ operatörlerine (ya da İnternet servis sağlayıcıları vb) izin veren bir uygulamadır. Giderek yaygınlaşan DPI teknolojisi, hem ağ tarafsızlığı hem de ifade özgürlüğü tartışmasının sınırlarını çizmek bakımından önemlidir. DPI uygulamaları, hem gizliliği hem de iletişim özgürlüğünü ihlal ederek ifade özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir. DPI teknolojisi ile şirketler ve hükümetler, hangi verilerin, kime ne şekilde ulaşabileceğine ya da ulaştırılmayacağına karar verebilme gücüne sahip olmuşlardır. Öte yandan ağ tarafsızlığında, farklı bağlamlarda, farklı içeriklerle tartışılmaktadır, kamu yararının hukuki, pratik ve ticari fikirlerle bir arada düşünülmesi söz konusudur.

Bu çalışmada, ağ tarafsızlığı kavramı açıklanmaya çalışılacak, bu kavramın ifade özgürlüğü ile ilişkisine değinildikten sonra, Türkiye özelindeki hukuksal düzenlemeler ve pratik uygulamaları örneklenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağ tarafsızlığı, ifade özgürlüğü, İnternet, içerik erişimi, DPI.

Net Neutrality Concept in Terms of Freedom of Expression and Its Applications in Turkey

Abstract

'Net neutrality' is a term, which appeared at the end of 1990's when the Internet started spread and be one of the indispensables of live. Moreover, it is such a term that discussions over it have still been continuing. The concept, which can shortly be described as 'the Internet objectivity', has many dimensions. The main aim in the discussion where the basic problem is 'access tiering' is to have Internet service providers and the government to treat all the data located on the Internet evenly, and to have them not to do discriminatory or different treatments in terms of site, content, application and similar criteria. Internet is an area, which is vulnerable to be formed or affected by either governments or corporations, or both; on the other hand, 'net neutrality' is the common name of a multi-level and multidimensional discussion on how the Internet should be formed. The basic emphasis of net neutrality is that the Internet should be neutral for the users. Net neutrality concept has been argued in the USA, especially, since 2000's. One of the most important arguments on net neutrality has been continuing between one of the biggest cell phone operator in the USA, Verizon Communication and Federal Communication Commission (FCC). While approaches defending Net neutrality claim that if no legal regularities is held, then content (service) providers will be discriminative, thus resulting in preventing net neutrality, others who are against net neutrality claim that technical and business model will not be renewed. The democratic character of the Internet stands out in the net neutrality arguments. The fact that vertically integrated ISP's make discriminations on content limits the access rights needed for a democratic discussion and public sphere.

'Net neutrality' is a concept, which is closely related to freedom of expression. Net neutrality is also different from classical censor structure and tools. Blocking, inspecting,

or monitoring the data flow on the Internet in terms of commercial, advertisements or security either because of needs or directly cause Internet user be prevented directly or mostly without warning especially in terms of expressing their ideas, and spreading their ideas. For example DPI (deep packet inspection) technology is a kind of multi-level access, which allows web operators (or Internet service providers, etc.) to define, classify, observe, and inspect traffic on the Internet. DPI technology, which is getting more important and widespread, is important to draw the borders of discussions on both net neutrality and freedom of expression. DPI applications could limit freedom of expression by violating both secrecy and freedom of communication. With the help of DPI technology, corporations and governments gained the power of determining which data to be given to who, or even whether to be given. On the other hand, 'net neutrality' has also been discussed in relation to different concepts with different contents. Public welfare should be thought together with judiciary, practical and commercial ideas.

In this study, the concept of 'net neutrality' will be defined, and after its relation with freedom of expression made clear, judiciary arrangements and practical applications of it would be exemplified in Turkey.

Keywords: Net neutrality, freedom of expression, Internet, access to content, DPI.

Giriş: Ağ tarafsızlığını tanımlayabilmek

Ağ tarafsızlığı (*Net Neutrality*) kavramı 1990'ların sonunda çıkmış, 2000'li yılların başından itibaren ise İnternet hakları bağlamında tartışılmaya başlanmıştır. İnternet tarafsızlığı olarak da tanımlanan, Türkçeye ağ tarafsızlığı ya da şebeke tarafsızlığı olarak çevrilen *net neutrality* kavramının pek çok boyutu vardır. Ağ tarafsızlığı yalnızca politik bir kararla yakından ilişkili değildir. İnternet'in nasıl dizayn edildiği ve nasıl yayıldığı ile ilgilidir (Lee ve Wu, 2009: 63). Tim Wu'ya göre (2013), ağ tarafsızlığı en iyi şekilde ağ dizaynı prensibi ile tanımlanır. Buradaki fikir, bütün içerik, site ve platformlara eşit davranan maksimum faydalı kamusal bir bilgi ağıdır. Ağ dizaynı prensibi ile ağ, bilginin bütün şekillerinin taşınmasına ve her türlü uygulamayı desteklemesine izin verir.

Ağ tarafsızlığı tartışmasının anlaşılabilmesi için, İnternet'in nasıl düzenlenebileceğine dair tespitleri ortaya koymak gerekir. Genel anlamda, İnternet, üç katmandan oluşur; fiziksel katman, mantıksal katman ve içerik katmanı. Ganley ve Allgrove (2006: 455), "içerik katmanının İnternet kullanan bireylerin gördükleri, güldükleri, paylaştıkları içerik, bilgi ve anlamlı ifadeler" olduğunu; mantıksal katmanın "TCP/IP (*Transmission Control Protocol/Internet Protocol*-), HTTP (*Hypertext Transfer Protocol*) ve HTML (*Hyper Text Markup Language*) dahil, içerik katmanı materyallerinin makine diline çevrilmesine yarayan algoritma ve standartlar dizisi" olduğunu; fiziksel katmanın ise "kablosuz cihazlar, routerlar, bilgisayarlar gibi somut nesnelere" olduğunu

belirtir. Bu üç katman birbiriyle farklı şekillerde ilişkilendirilir ve farklı mücadelelere kaynaklık eder. İçerik katmanındaki telif hakkı ve fikri mülkiyet haklarıyla ilgili mücadelenin sonucunda, “hükümetlerin koruma altındaki içeriklerin kullanımını daraltan yasaları güçlendirdiği ve fikri mülkiyet haklarının ihlalinin suç sayılmasını artırdığı” görülür. Burada operatörler bir nevi ‘hak polisliği’ yapar ve ihlali önlemek için çeşitli önlemler alırlar ya da gerçekleşen ihlalleri bildirirler. Veri tabanı hakları, pornografi, kumar ve hakaret, içerik katmanındaki tartışmaların da diğer kaynaklarıdır. Mantıksal katmanda, mücadelenin İnternet’in altında yatan teknolojiye odaklandığı görülebilir. *Peer-to-peer*¹ yazılım sağlayıcılar; sahtekarlık karşıtı yasaların ABD ve AB uygulamaları, alan adları gibi tartışmaların yanında özgür/açık kaynak kodlu yazılım hareketi de mantıksal katmanın tartışma başlıklarındandır. Fiziksel katmanda ise, kablosuz İnternet sistemleri ve bunların ücretsiz ya da düşük ücretli servisleri; donanımın, ‘güvenilir sistem’ mimarisinin dayatılması yoluyla düzenlenmesi gibi başlıklar tartışma konusudur. Ganley ve Allgrove, bu katmanların içindeki ve arasındaki tartışmaların ve mücadelelerin yalnızca bir hukuksal düzenleme meselesi olmadığını, “hukuksal, teknik, toplumsal ve piyasa bazlı kurallar ve düzenlemelerin İnternet’in dinamiklerini belirlediğini” vurgularlar; tıpkı ağ tarafsızlığında olduğu gibi. (Ganley ve Allgrove, 2006: 456).

Ağ tarafsızlığı kavramının etrafında yürütülen tartışmanın esas vurgusu İnternet’in eşit şartlarda herkese açık, tarafsız ve erişilebilir olup olmamasıdır (BTK, 2011: 7). Ağ tarafsızlığının genel amacı ise ağ sağlayıcılarının içeriğe, sitelere, uygulamalara karşı ayrımcılık gözetmemesidir (Balkin, 2009: 429). Balkin’e (2009) göre, ağ tarafsızlığının bir diğer amacı da gelecekte insanların tasarlayabileceği çok çeşitli içerikler, çok çeşitli uygulamalar ve servisler için dijital ağları açık tutabilmektir. Ağ tarafsızlığı İnternet’in, çeşitli içeriklerin, servislerin ve uygulamaların özgürce akabileceği bir mecra olmasını amaçlamaktadır.

Ağ tarafsızlığının temel iki unsuru bulunmaktadır: açıklık ve ayrımcılık yapmama. Açıklık prensibi uçtan uca bağlantıyı sağlama anlamına gelmekte olup, herhangi bir son kullanıcı diğer içerik sağlayıcı ya da son kullanıcıya erişebilmektedir. Ayrımcılık yapmama prensibi tüketici seviyesinde bir örnek hizmetlerin sunumu ya da sadece hıza ve kapasiteye bağlı fiyat ayrımcılığı yapabilme olarak açıklanabilmektedir. Şebeke seviyesinde ayrımcılık yapmama hizmet kalitesine göre fiyatlandırma ile ara bağlantı politikalarını oluşturma konusuna odaklanmaktadır. (BTK, 2011:8)

Ağ tarafsızlığına ilişkin tartışmalar

2000’li yıllardan sonra yüksek bant genişliği isteyen hizmetlerin yaygınlaşmasıyla beraber şebeke sağlayıcıları, trafik yoğunluğunu önlemek

için trafiği şekillendirmeye yönelmişlerdir (Tiryaki, 2011: 23). Bunun üzerine bazı akademisyenler, tüketici grupları, *Google*, *Amazon*, *Microsoft* gibi içerik sağlayıcıları, Amerikan hükümetinden İnternet tarafsızlığını garanti altına almasını istemişlerdir (Hahn ve Wallsten, 2006: 1). Amerika Birleşik Devletleri ağ tarafsızlığının en fazla tartışıldığı ülke olmuştur. Özellikle 2005'ten itibaren İnternet servis sağlayıcıları (ISS) içerik ve uygulama konusunda bazı ayrımcılıklar yapmaya başlamıştır; bunun ilk örneği de Amerika'da *Madison River* adlı yerel telekomünikasyon şirketinin *Skype* benzeri bir uygulamayı engellemesi ile başlamıştır (Köksal, 2010). 2007 yılında ağ kaynaklarının tarafsızlığına aykırı bir diğer hareket de *Comcast* ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır. *Comcast* isimli servis sağlayıcısı belirli aralıklarla özellikle *Bittorent* olmak üzere uçtan uca paylaşım uygulamalarını engellemiştir. *Comcast*'e soruşturma açan Federal İletişim Komisyonu (FCC) *Comcast*'in gerçekleştirdiği engelleme işleminin geçerli bir sebebi olmadığına ve ağ yönetimi prensiplerine aykırı hareket ettiğine karar kılmıştır (Altıparmak, 2011). ABD'de 2008 yılındaki *Internet Freedom Preservation Act* (İnternet Özgürlüğünün Korunması Kanunu) İnternet özgürlüğünün yaygınlaşmasını tüketiciler ve içerik sağlayıcılar açısından değerlendirmiştir (Newman, 2008: 5). Buna karşılık Washington temelli İnternet kullanıcıları, *AT&T*, *Owest*, *3M*, Ulusal Üreticiler Derneği, *Cinergy Communication*, Amerikan Muhafazakarlar Birliği, diğer şirketleri ve örgütleri kapsayan *Hands Off the Internet* (İnternette Elini Çek) koalisyonu hükümetin yaptığı her türlü düzenleme çabasına karşı çıkmıştır. İnternette Elini Çek koalisyonuna göre ağ tarafsızlığı geniş bant yayılımının ve İnternet'in yaygın ve ucuz kullanımının hızını kesecektir (Newman, 2008: 6). Buna karşılık öncülüğünü *Free Press* (Özgür Basın) hareketinin yaptığı *Save the Internet* (İnternet'i Korumak) koalisyonu İnternet tarafsızlığının korunmasını amaçlamıştır. İnternet'i Korumak Koalisyonu İnternet özgürlüğünü sağlamak için dört amaçları olduğunu belirtmektedir: kablolu ve kablosuz gerçek bir ağ tarafsızlığı için çalışmak; cep telefonu kullanıcıları için güçlü bir koruma sağlamak; kamuya ait frekansların kamusal kullanımı ve hızlı İnternet için evrensel erişim (*Save the Internet*, 2013).

Bir diğer ağ tarafsızlığı tartışması ise ABD'in en büyük cep telefonu operatörü olan *Verizon Communication* ile Federal İletişim Komisyonu (FCC) arasındadır ve hâlâ devam etmektedir.

FCC Eylül 2011'de "Açık ve Özgür Bir İnternet'i Korumak" için oluşturduğu yönetmeliği son haline getirdi ve bu yönetmelik Kasım 2011'de uygulamaya alındı. Söz konusu yönetmeliğe göre, İnternet servis sağlayıcıların network idaresinde kullandıkları yöntemler şeffaf olmalı, yasal içerikleri hiçbir biçimde erişime kapatmamalı ve yasal içerik aktarımında ayrımcılık yapmamalıdır.

İşte bu yönetmelikten memnun kalmayan Verizon firması, yönetmelik daha yürürlüğe girmeden önce FCC aleyhinde bir dava açarak yönetmeliğin iptalini talep etti. Şimdi de bu davayla ilgili gelişmeler, karşılıklı açıklamalarla sürüyor. (Aru, 2012: s.y.)

Ağ işletmecileri ticari kaygılarla blokaj, düşük kalitede hizmet sunumu, uygulamalar üzerinde kısıtlamalar, içerikler arasında önceliklendirme yapabilmektedirler. Blokajla, ağ işletmecilerinin, İnternet içerik sağlayıcılarına ait veriyi ağları üzerinde taşımaları reddedilebilmektedir. Düşük kalitede hizmet sunumunda ise ağ işletmecileri İnternet'te içerik sağlayıcılarının veri akışını bilinçli olarak geciktirelebilmektedir. Uygulamalar üzerinde makul olmayan kısıtlamalar, ağ işletmecilerinin kapasite yönetimi esnasında abonelerin noktadan noktaya paylaşımını sınırlandırabilmesi; önceliklendirme ise ağ işletmecilerinin bazı abonelerine ağlarında tıkanıklık olması durumunda sorunsuz veri iletim garantisi vermesi anlamına gelmektedir (BTK, 2011: 5).

i) Ağ tarafsızlığını savunanlar ve karşı çıkanlar

Ağ tarafsızlığını savunan yaklaşımlar içerik sağlayıcılarına ilişkin düzenlemeler yapılmaması halinde içerik sağlayıcıların kendilerinin ya da yan kuruluşlarının içerik olarak ayırmacı davranabilecekleri ve diğer sitelere bağlantıda kaliteyi düşürebileceklerini düşünmektedir (BTK, 2011: 5). Buna karşılık, ağ tarafsızlığına karşı olanlar ise ağ tarafsızlığı olması durumunda teknik ve iş modelinin yenilenmeyeceği, İnternet trafiğinin yönetilemeyeceğini, şebeke yatırımları için gereken fiyat farklılaştırmasının yaratılmayacağı, rekabetin artmayacağını iddia etmektedirler. Ağ tarafsızlığını savunanlar ağ tarafsızlığının olmaması durumunda erişimin engelleneceği, hizmet seviyesinin kötüleştirileceği, hizmet kalitesi için ek ücret talep edilebileceği, yenilenmenin azalacağına inanmaktadır (Tiryaki, 2011: 25).

BEREC (Avrupa Haberleşme Düzenleyiciler Kurumu) ise ağ tarafsızlığı tartışmasını şeffaflık kapsamında ele almıştır. Özellikle şeffaflık ağ tarafsızlığı bağlamında İnternet trafiğinin nasıl düzenlendiği ile ilgilidir (BEREC, 2011:14). *BEREC* şeffaflığın, son kullanıcıların kendi ihtiyaçlarını en iyi karşılayan hizmeti seçebilmeleri için bir ön koşul olduğunu vurgulamaktadır. Şeffaflığın aynı zamanda İnternet Servis Sağlayıcıları ile son kullanıcılar arasındaki mevcutta var olan bilgi asimetrisini de azaltması beklenmektedir (BTK, 2012: 14). Öte yandan etkili bir ağ tarafsızlığı şeffaflık politikası, İnternet trafiğini yönetme araçlarının da şeffaf olmasını gerektirmektedir (BEREC, 2011: 21).

Amerikan *FCC* (Federal İletişim Komisyonu)'ye göre ağ tarafsızlığı, bir anlamda açık İnternet'tir. *FCC* açık bir İnternet için üç temel kural ortaya koymuştur:

şeffaflık; bloklama yapılmaması; makul olmayan ayrımcılığın yapılmaması. Şeffaflıktan kastedilen geniş bant ağ sağlayıcılarının, ağ yönetme pratiklerini, performanslarını, geniş bant servislerinin ticari terimlerini kamuoyuyla paylaşmalarıdır. Bloklama yapılmaması ise sabit geniş bant sağlayıcılarının yasal içerikleri, uygulamaları, zararsız araçları engellememeleridir. Yine mobil geniş bant sağlayıcılar, kendilerinin video ve ses sağlayıcıları ile rekabet eden yasal web siteleri ve uygulamaları engellememelidirler. FCC'nin açık İnternet için ortaya koyduğu son kural ise makul olmayan ayrımcılığın yapılmamasıdır. Buna göre; sabit geniş bant sağlayıcılar, tüketicilerin geniş bant İnternet erişim servisleri üzerinde yasal ağ trafiğinin nakline makul olmayan ayrımcılık yapmamalıdır (The Open Internet, 2013).

Türkiye'de de özellikle Alternatif Bilişim Derneği ağ tarafsızlığını savunmaktadır. Alternatif Bilişim Derneği'ne göre İnternet tarafsızlığı, İnternet hizmet sağlayıcıları başta olmak üzere İnternet endüstrisi içinde yer alan herhangi bir kurumsal yapının ve devletlerin, kullanıcıların İnternet erişimleri üzerinde herhangi bir kısıtlama uygulayamamaları anlamına gelir. Alternatif Bilişim Derneği'ne göre İnternet tarafsızlığı ilkesi, içerik, web siteleri, web platformları, ağa bağlı donanım ve iletişim biçimleri üzerinde uygulanmak istenen kısıtlamaların önlenmesi ve İnternet'in çok taraflı, demokratik bir yönetim temelinde geliştirilmesi amacını ifade eder (Alternatif Bilişim Derneği, 2013).

Özellikle İnternet'in demokratik karakteri ağ tarafsızlığı tartışmalarında ön plana çıkmaktadır. Dikey bütünleşik İservis sağlayıcılar içerik üzerinde ayrımcılık yapılması demokratik bir tartışma ve kamusal alan için gerekli olan erişim hakkını kısıtlayabilmektedir. Bundan dolayı ağ tarafsızlığı yalnızca şirketleri ya da son kullanıcıları ilgilendiren bir konu değil kapitalizme içkin toplumsal bir sorundur.

İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü, ağ tarafsızlığı kavramının yol açtığı ana tartışma konularından biri olarak öne çıkmaktadır. İfade özgürlüğünün felsefi temellerine ilişkin farklı tartışmalar bulunsa da (Şahin, 2009: 233–323), uluslararası geçerliliği olan belgeler bakımından ifade özgürlüğünün kapsamının genel olarak geniş çizildiğini ve yine bu hakkın, temel haklar arasında yer aldığını görebiliriz.

Uluslararası hukukta normatif anlamda ifade özgürlüğü hükümlerine baktığımızda, BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 19. maddesinin, *"herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne sahip olduğunu, bu hakkın, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını*

gerekli kıldığını” düzenlediğini görürüz. BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si ifade özgürlüğünün kapsamını belirtirken, BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 19. maddesi, hakkın sınırlarını da çizer. Buna göre, herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır ve bu hak, “bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir”. Görüldüğü gibi ifade özgürlüğünün kapsamı oldukça geniştir. Hakkın kısıtlanmasına dair hükümlerinin ise maddenin 3. fıkrasının (a) ve (b) bentlerinde düzenlendiği haliyle “*Başkalarının haklarına ve itibarına saygı; ve Ulusal güvenliği veya kamu düzenini (ordre public) veya sağlık ve ahlakı koruma*” ile sınırlandırılması söz konusudur.

İfade özgürlüğünü ayrıntılı şekilde düzenleyen ve koruma altına alan uluslararası düzenlemelerden bir diğeri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'dir. AİHS'nin 10. maddesinde haklar ve yükümlülükler bir arada düzenlenmiştir. İlk fıkra korunacak özgürlükleri tanımlarken, ikinci fıkra ifade özgürlüğüne devlet müdahalesinin hangi durumlarda meşru sayılabileceğini sıralar (Macovei, 2001: 10). Sözleşme’nin 10/1 maddesine göre herkesin ifade özgürlüğü vardır ve bu hak, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü, ülkesel sınırlar olmaksızın ve kamu makamlarının müdahalesine uğramaksızın kapsamaktadır. Bu fıkrada basın özgürlüğü çerçevesinde radyo, televizyon ve sinema işletmelerinin devletin izin rejimine tabi tutulabilmelerine olanak verilmektedir.

AİHS 10/1 maddesinde düzenlendiği haliyle ifade özgürlüğünün içeriğinde ‘haber alma özgürlüğü’ vardır. Haber alma özgürlüğü hakkı, “bilginin sahibi olan insanın iletmek istediği bilgiyi alma hakkı” olarak belirlenmiştir (Dutertre, 2007: 364). Yine ‘bilgi ve fikir aktarma özgürlüğü’ olarak ifade özgürlüğü, “kamusal düzeyde her türlü kültürel, siyasi ve toplumsal bilgi ve fikir alışverişinde bulunma fırsatı sağlar” (Dutertre, 2007: 365). Haber alma ve verme özgürlüklerinin varlığı tek başına yeterli değildir ve gerekli teknik olanaklara erişim de önemlidir. Bu noktada Autronic AG davasında AİHM 10. madde ile ilgili şu tespiti yapmıştır: “(10. madde) yalnızca bilginin içeriği için değil, bilgi aktarma ve edinme araçları için de geçerlidir. Zira bu araçlar üzerinde uygulanan herhangi bir sınırlama zorunlu olarak bilgi edinme ve aktarma hakkına müdahale olacaktır” (Dutertre, 2007: 366). Aşağıda değinileceği gibi, ifade özgürlüğünün içeriğinde yer alan bilgi alma ve verme hakkı, İnternet’te dolaşan içeriğin ne şekilde belirleneceğiyle, yani ağ tarafsızlığı tartışmasıyla yakından ilgilidir.

AİHS 10/2 maddesinde ise, hakkın sınırlama sebepleri sıralanmıştır. Macovei (2001: 53-54), bu sebepleri üç başlık altında toplamaktadır. Buna göre birincisi,

“müdahale (yani ‘şekil şartı’, ‘koşul’, ‘sınırlama’ veya ‘yaptırım’) yasalarda öngörülmüş olmalıdır”; ikincisi, “müdahale, ulusal güvenlik; toprak bütünlüğü; kamu emniyeti; kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi; sağlığın korunması; ahlâk; başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli tutulması kaydıyla alınmış bilginin açıklanmasının engellenmesi, ve; yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması korumaya yönelik olmalıdır”; üçüncüsü “müdahale demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır”. Ancak bu üç koşulun aynı anda yerine gelmesi halinde ifade özgürlüğüne müdahale edilebileceği öngörülmüştür. Müdahale edilebilirlik, müdahalenin kapsamını sınırsızlaştırmamaktadır. Buna göre, değinilen üç koşulun sağlanmasıyla yapılacak müdahale ‘ölçülü’ ve ‘orantılı’ olmalıdır. Yani ulusal mahkemede verilecek karar açısından şu sorunun sorulması gerekir: “Amaç, o amaca ulaşmak için kullanılan araçlarla orantılı mı?” (Macovei, 2001: 66). Burada ‘amaç’tan kastedilen, 2. fıkrada düzenlenen ve korunması amaçlanan değer ya da çıkarlardır. ‘Araç’ ise müdahalenin biçimidir. Bu noktada araç ile amaç arasında bir ‘orantısallık’tan söz edilir ve müdahale araç-amaç arasında bir denge sağlamalıdır. Özellikle İnternet ve ifade özgürlüğü açısından, ifade özgürlüğüne ilişkin haklar ve yükümlülükler ile müdahale biçimleri özel önem taşımaktadır.

İnternet ve İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü ve İnternet ilişkisinde, ilk ön plana çıkan konu, İnternet’in ne olduğudur. Çünkü İnternet’in tanımının, ifade özgürlüğü ile ilişkisini de belirleyebileceği düşünülebilir.

John Perry Barlow (1996), ABD’de Bill Clinton döneminde kabul edilen ve iletişim alanını baştan düzenleyen (*Telecommunications Act of 1996*) Telekomünikasyon Yasası’na tepki olarak *A Declaration of the Independence of Cyberspace*’i (Siber Alanın Bağımsızlığına Dair Deklarasyon) 8 Şubat 1996’da yayınlayarak, İnternet’in doğası gereği uluslar üstü, doğası gereği egemenlik karşıtı olduğunu ve İnternet’te devletlerin egemenliğinin olamayacağını söylemişti. Oysa artık bırakalım İnternet’in asıl sahibinin kullanıcılar olmasını, İnternet’in ‘tarafsız’ olduğuna dair fikrin bile yanlış olduğu söylenebilir (Ganley ve Allgrove, 2006: 456).

Birleşmiş Milletler *The World Summit on the Information Society* (WSIS) ise ‘İnternet yönetimini’ (Internet governance) şöyle tanımlamaktadır: “Hükümetler, özel sektör ve sivil toplum tarafından, herkesin kendi durduğu noktadan, ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma süreçlerinde paylaşılan uygulamalar ve gelişimler ve İnternet’in kullanımını ve dönüşümünü şekillendiren programlardır” (Kurbalija, 2010: 5). Bu koşullarda, İnternet,

yönetiminde kullanıcıların, devletlerin, şirketlerin, derneklerin vb. olmasının beklendiği çok taraflı bir alandır. Bu tanımları idealden uzaklaştırmanın, İnternet alanında, devletleri, kullanıcıları ve şirketleri, sürecin aktif ve en önemlisi eşit unsurları olarak görme eğilimiyle, İnternet alanının bu unsurlar tarafından özgür ve eşit bir şekilde biçimlendirildiğine olan kapalı inanç olduğu söylenebilir. Oysa gündelik hayatımızda görebiliriz ki, İnternet, kullanıcılar, devletler ve şirketler arasında bir 'iktidar' alanına dönüşmüş durumdadır. Herkes, tüm taraflar, bu popüler, eşitlikçi ve demokratik zeminler kurma potansiyeli olan İnternet alanını, kendi beklentileri ve çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır.

İfade özgürlüğüne müdahale bakımından en yaygın araç olarak sansür ile, genel olarak basının şekillendirilmesi tarihi oldukça uzundur. Bunun bir yanı da, bu uzun tarihin mücadelelerle dolu olması ve ifade özgürlüğünün basın ile ilgili düzenlemelerinin bu uzun mücadele tarihindeki olaylar ve temel tartışmalarla biçimlenmiş olmasıdır. Sansür İnternet'in şekillendirilmesi bakımından da hala en önemli müdahale aracı olmasına rağmen, İnternet'in sansür için problemleri bir alan olduğu söylenebilir, çünkü siber alan hem her yerde hem hiçbir yerdedir, tek başına hiçbir devlet, diğer ülkelerle bağlantılı olmaksızın tek başına İnternet'e sansür uygulayamaz (Sussman, 2000: 539). Öte yandan, İnternet'in, ifade özgürlüğünün unsurlarından olan bilgi alma ve yayma özgürlüğü bakımından bir 'ezber bozan' olduğu da söylenebilir. İnternet'in kapsam açısından benzeri görülmemiş genişlikte bir özgür ifade forumu olması ve dünyanın her yanından insanların kendilerini bir şekilde ifade etmek üzere İnternet'e akın etmeleriyle (Nunziato, 2009: 1), sadece iletişim biçimi ya da kültürleri değil, aynı zamanda, ifade özgürlüğüne müdahale biçimleri ve ifade özgürlüğüne ilişkin düzenlemelerin korunması ya da sınırlandırılması biçimleri de değişmiştir.

İnternet'te ifade özgürlüğünün ne anlama geldiğine ilişkin yaklaşımlardan biri de *Freedom House* kuruluşu tarafından ortaya konmuştur. Her yıl çeşitli özgürlük alanlarına dair araştırmalar ve raporlar yayınlayan bir sivil toplum kuruluşu olarak *Freedom House*, 'çevrimiçi (*online*) özgürlüğün' üç biçimini vurgulamaktadır. Buna göre '*erişim önündeki engeller*' (erişimin önündeki altyapısal ve ekonomik güçlükler, servis sağlayıcılar üzerindeki hukuksal denetim ve mülkiyet kontrolü, ve düzenleyici kurumların bağımsızlığı dahil); '*içeriğe getirilen sınırlamalar*' (içerik hakkındaki hukuksal düzenlemeler, web sitelerinin teknik filtrelenmesi ve kapatılması, oto-sansür, online medyadaki farklılık, ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal hareketlilik için kullanılması dahil); '*kullanıcıların haklarının ihlal edilmesi*' (gözetleme, gizlilik, ve hapsedme, hukuk dışı taciz ya da siber saldırılar gibi online faaliyetlerin yankıları da dahil) yöntemleriyle,

İnternet özgürlüğü sınırlandırılabilir (Freedom House, 2013).

Bu bağlamda, İnternet ve ifade özgürlüğü ile ilişkili bir başka konu olarak gizlilik ve verilerin korunması, farklı yollarla ilişkilenebilir. Bir yandan gizliliğin korunması diğer haklarda olduğu gibi ifade özgürlüğünü korur; iletişimin gizliliğine saygı, ifade özgürlüğünün uygulanması için bir ön koşuldur. Ama başka bir durumda, örneğin gizliliğe saygı göstermek, ifade özgürlüğü hakkını ihlal edebilir; gizlilik gerekçesiyle kişilerin ifade özgürlüğüne dahil haber/bilgi alma hakları kısıtlanabilir (Mendel vd., 2012: 95).

İnternet'te ifade özgürlüğünü kısıtlayan en yaygın pratiğin sansür olduğu söylenebilir. Sansür ise farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Dünya, İnternet'in tamamen kesildiği ülke örneklerini de görmekle birlikte, en yaygın sansür biçimi erişim engellemesi ya da içeriğin filtrelenmesi olarak göze çarpmaktadır (La Rue, 2011). Bu durum UNESCO raporunda şu şekilde ifade edilmektedir:

Hükümetler, İSS'ler, İnternet erişim sağlayıcıları, şirketler, ebeveynler ya da bireyler, içeriği kullanıcılara kısıtlayan yazılımlar yükleyebilirler. Bu yazılım bireysel bir bilgisayara yüklenebilir ama aynı zamanda 'yukarı doğru' bir evde, şirkette ya da İSS ağ sunucusunda da yüklü olabilir. Bazı durumlarda ulusal 'bel kemiği' düzeyinde de yüküdür. Bir filtre belirli kelimeleri, e-posta adreslerini, web sitelerini ya da başka adresleri saklayabilir ya da örneğin, filtreyi yükleyen, kullanıcıların belirli bir içeriği ya da belirli bir siteyi görmesini engellemek istemesi halinde kullanılabilir. Bu yazılıma bazen 'içerik denetimi' ya da İnternet filtreleme' yazılımı denir. Hükümetler tarafından kullanıldığında, genellikle 'sansür' olarak adlandırılır, hele de siyasi söylemlerde kullanılıyorsa. Ama İSS'ler bakımından, filtreler örneğin 'spam'le mücadele için kullanıldığında, kullanıcılar tarafından temel bir hizmet olarak görülebilir. Ev içinde, ebeveynler filtreleri 'çocuk koruma' için kullanabilirler. Bu örnekler filtreleme yapılan durumların sosyal ve politik olarak değerlendirilmesi ihtiyacının altını çizer. (Dutton vd., 2011: 13)

Gerçekten sansürün tek biçimi erişim engelleme, site kapatma gibi 'açıktan', 'doğrudan' yöntemler değildir. Farklı teknolojiler ve teknolojik gelişmeler de gizliliğin ihlaline ve sansür uygulamasına sebep olabilmektedir. İnternet üzerinden iletişim 'paket' adı verilen küçük veri kümeleri aracılığıyla gerçekleşir. Bu paketler başlıca iki kısma ayrılır: Adres ve içerik. Adres kısmında paketin nereden nereye gittiği bilgisi yer alır. Normal olarak İnternet'e erişim sağlayan servis sağlayıcıların paketleri sadece hedef adreslerine iletmeleri, içeriğini gözetlememeleri gerekir. Bu, postanede mektupların içeriğinin okunmayarak sadece zarf üzerindeki adreslere iletilmesine benzer. Ancak son zamanlarda *Derinlemesine Veri Analizi (DVA) - Deep Packet Inspection (DPI)* ismiyle anılan

sistemler veri paketlerinin içeriklerinin de okunabilmesini mümkün kılmıştır. Bu sayede kimin kimle, hangi içerikle haberleştiği ve herkesin ziyaret ettiği İnternet siteleri devlet ve İnternet servis sağlayıcılar tarafından takip edilebilmektedir (Alternatif Bilişim Derneği, 2013). Kırılıdoğ ve Fidaner (2013), özellikle ulusal düzeyde DPI kullanımının üç temel alanı olduğunu belirtir. Bunlardan ilki bir ağın, kullanıcıların tamamı, bir kesimi veya tek tek kullanıcılar tarafından nasıl kullanıldığını anlamak üzere ‘ağ izleme’dir. Diğeri ‘hedefli reklamcılık’ veya ‘çevrimiçi davranışsal reklamcılık’tır. Nihayet DPI, devletlerce yasal veya yasadışı gözetim veya sansür için de kullanılabilir (Kırılıdoğ ve Fidaner, 2013: 2-3).

DPI uygulamaları, hem gizliliği hem de iletişim hakkı ve özgürlüğünü ihlal ederek, ifade özgürlüğünü kısıtlamaktadır. DPI teknolojisi bir taraftan gözetleme amacıyla kullanılabilirken, diğeryandan iletişimi değiştirmek ya da engellemek amacıyla da kullanılabilir; “DPI geniş ölçekte veri iletişimini askıya almaya izin verir ve böylece İnternet’i kapatmak üzere bir ‘kill switch’ olarak iş görür, iletişim özgürlüğünü ortadan kaldırmak için kullanılabilir” (Kırılıdoğ vd., 2011). DPI teknolojisi ile şirketler ya da hükümetler, hangi verilerin, kime, ne şekilde ulaşabileceğine ya da ulaştırılmayacağına karar verebilme gücüne sahip olmuşlardır.

Bütün bu tartışmalarda ağ tarafsızlığı, “içerik ve kanallar arasındaki dikey bütünleşmeyle alakalı hale gelmektedir ve pek çok insan İSS’lerin ayrımcı uygulamalar gerçekleştireceğini ve bu yüzden online içeriğin herkes için aynı yoldan ulaşılabilir olamayacağını, muhtemelen iki ya da çok katmanlı bir İnternet yaratacağından endişelenmektedir” (Dutton vd., 2011: 65). Nunziato (2009: 131), İnternet’te ifade özgürlüğü taraftarlarının ağ tarafsızlığına ilişkin hukuksal düzenlemelerin, geniş bant sağlayıcıların herhangi bir hukuki içerik ya da uygulamaya karşı ayrımcı davranmalarını engelleyebileceğini umduklarını belirtir ve “geniş bant sağlayıcıların, İnternet’te ifade akışını sansürlemekten alıkoyan yasallaştırmaların, şimdye kadar iletişim için yaratılmış en önemli forumda, halkın iletişim hakkından özgürce faydalanmalarını garanti etmek için zorunlu olduğunu” vurgular (Nunziato, 2009: 133).

Ağ tarafsızlığını ifade özgürlüğü açısından değerlendiren Balkin (2009: 428–429) ise, İSS şirketlerin, diğerylerinin konuşması için kanallar olarak hareket ettiklerini, bizim de başkalarına erişimimizin bu şirketlere bağlı olduğunu belirtir. Öte yandan bu ilişki pek çok potansiyel tehlike barındırabilir. Birincisi, ağ sağlayıcılar, bazı konuşmacılara ya da işletmelere –diğerylerine nazaran– içerik ve uygulama bakımından daha lehe davranabilir. Hoşa gitmeyen siteleri ya da hizmetleri engelleyebilir ya da bazı sitelerin ya da hizmetlerin para karşılığı son kullanıcıya erişimine izin verebilir. İkincisi, ağ sağlayıcılar, çok tıklanan ya da anlamlı bir

bant genişliğine sahip sitelere, son kullanıcılara düzgün ulaşabilmeleri için para isteyebilir. Üçüncüsü, ağ sağlayıcılar, içerik ortaklarına ya da kendi içeriklerine, ana akım medyaya trafik akışında avantaj sağlarken; ortakları olmayanların, amatörlerin, rakiplerin ya da son kullanıcıların içeriklerini korumayabilirler ya da yavaşlatabilir. Bu noktada ağ tarafsızlığı, kısaca ağ sağlayıcıların içerik bakımından ayrımcılık yapmamasını amaçlar. Balkin (2009), ağ tarafsızlığı hakkındaki tartışmaların yalnızca içerik ayrımcılığı yapmamakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda teknolojik yenilik (innovation) ile ilgili olduğunu belirtir. Balkin'e (2009: 431) göre, "ayrımcı olmayan bir İnternet, teknolojik yenilik kaynaklarını merkezsizleştirir çünkü herkes İnternet hizmetleri ve uygulamaları yaratabilir." Bunun ifade özgürlüğü ile ilgisini "özgür ifade sistemi sadece devlet sansürünün yokluğuna değil, aynı zamanda özgür ifade altyapısına bağlıdır" diyerek açıklayan Balkin (2009: 432), bu altyapının, bilgi, yaratıcılık ve dağıtım için medya ve kurumları ve aynı zamanda diğer insanların iletişim ve bir araya gelmek için kullanabilecekleri teknolojiler ve kurumlar yaratacak ve kuracak fırsatları içerdığını de belirtir.

Uluslararası hukukta İnternet ve ifade özgürlüğü

İnternet'in ulus-üstü yapısı, devletleri ve şirketleri cezai ve hukuki bakımdan ortak uygulamalar yürürlüğe sokmaya yönelttiği gibi,² İnternet'te ifade özgürlüğünün korunması açısından da düzenlemeler yapılmasına sebep olmuştur.

Bunlardan yakın tarihli olan biri, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 29 Haziran 2012 tarih ve A/HRC/20/L.13 sayılı "İnternetteki insan haklarının desteklenmesi, korunması ve haktan faydalanma" başlıklı kararıdır (BM, 2012). Bu karar ile, İnternet bir 'insan hakkı' olarak tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi bu kararı ile, İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Konseyi'nin, düşünce ve ifade özgürlüğü hakkı ile ilgili tüm kararlarını hatırlatarak; özellikle ifade özgürlüğü bağlamında, teknolojik gelişmenin hızla ilerlemesi ve tüm dünyada bireylerin yeni bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmalarına olanak sağlamasıyla İnternet üzerine insan haklarının uygulanmasının öneminin arttığı bir mesele olarak tanımlar ve Özel Raportörün bu konuyla ilgili olarak hazırladığı raporlara referans vererek,

insanların offline durumda sahip oldukları, özellikle ifade özgürlüğü alanındaki hakların aynısına online durumda da sahip olduklarını, burada sınırlara bakılmayacağını ve kişinin seçeceği herhangi bir medya aracılığı ile uygulanabileceğini, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddeleri uyarınca tasdik eder.

Bundan başka İnsan Hakları Konseyi,

İnternet'in küresel ve açık doğasını, çeşitli şekillerde kalkınmaya yönelik hız kazanan ilerlemede bir itici güç olarak tanı; tüm Devletlerden, İnternet'e erişimi ve tüm ülkelerde medya, bilgi ve haberleşme hizmet araçlarının gelişimini amaçlayan uluslararası işbirliğini kolaylaştırmalarını ve teşvik etmelerini rica eder; var olan yetkileri dahilinde bu meseleleri dikkate almak için özel prosedürleri teşvik eder.

BM İnsan Hakları Konseyi kararında atfı yapılan raporda ise, ifade özgürlüğü ve İnternet ilişkisi ayrıntılı şekilde incelenmiştir. İfade özgürlüğü diğer sosyal, ekonomik ve kültürel hakların kolaylaştırıcısıyken, medeni ve siyasi hakların önemli bir parçasıdır. İnternet'in ifade özgürlüğü bağlamında faydaları ve potansiyelleri, hızından, yaygınlığından ve görece özerkliğinden kaynaklanmaktadır. Aynı potansiyel ve faydalar sebebiyle, İnternet sürekli kısıtlamalara maruz kalmakta, içeriğin engellenmesi, gözetim, ifadenin suç sayılması, aktivistlerin tespiti ve benzeri uygulamalarla, özellikle Devletler, ifade özgürlüğü hakkını güvence alma yükümlülüklerinden sapabilmektedir (La Rue, 2011: 7).

Kısıtlamalar konusunda, ifade özgürlüğüne müdahalenin meşru sayıldığı hallerin İnternet açısından da geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Buna göre kısıtlamalar, kanunla yapılmalı ve herkese açık olmalıdır, kısıtlamaların gerekçesi ve sınırları belli olmalı ve ancak çok gerekliyse ve asgari düzeyde kısıtlamaya başvurulmalıdır. Kısıtlamayı yapacak makamların da bağımsızlığı önemlidir. Yine çocuk pornografisi, nefret söylemi, hakaret, soykırım, ayrımcılık ve şiddet içeren söylemlerin ifade özgürlüğü kapsamında korunmayacağı da açıktır (La Rue, 2011: 8). Bu noktada, Avrupa Komisyonu tebliğleri ve planları doğrultusunda 'hukuka aykırı içerik' (*illegal content*) ve 'zararlı içerik' (*harmful content*) olarak, İnternet alanında mücadele edilecek alanlar belirlenmiştir (European Union, 2013).

İnternet'te ifade özgürlüğünün düzenlendiği bir başka metin olan "İnternet'te İletişim Özgürlüğü Deklarasyonu" (*Declaration on Freedom of Communication on the Internet*), 28 Mayıs 2003 tarihinde Avrupa Konseyi 840. Bakanlar Toplantısında kabul edilmiştir. Bu metinde sayılan 7 ilke, İnternet'in düzenlenmesine dair temel prensipleri tanımlamaktadır. Buna göre, üye devletler, İnternet bakımından, diğer içerik yayıcı araçlara uygulanan kısıtlamaların ötesinde uygulamaya yapmayacaklardır (1. İlke). Üye devletler, İnternet'te yayılan içerikle ilgili olarak öz-denetim ya da ortak denetim ilkelerini kabul etmelidirler (2. İlke). Devletler, İnternet'te genel filtreleme

ya da engelleme tedbirlerine başvurmaktan kaçınmalıdırlar. Kısıtlamanın sınırını AİHS'nin 10/2 maddesinde belirtilen sınırlama sebepleri çizer (3. İlke). Bireylerin bilgi toplumuna erişimlerindeki engellerin kaldırılması gerekir (4. İlke). İnternet aracılığıyla hizmet sağlama özgürlüğü (5. İlke) ve İnternet içerik sağlayıcılara yüklenen sorumluluğun sınırlandırılması (6. İlke) İnternet özgürlüğü için zorunludur. Anonimlik, bilgi ve düşüncenin yayılması ve alınmasının ve bireylerin izlenmemesinin, böylece hem ifade özgürlüklerinin hem de özel hayatın gizliliğinin korunmasını güvence altına almanın önemli bir yoludur (7. İlke). Bu 7 ilkenin hayata geçirilmesi, ifade özgürlüğünü ve bağlantılı hakları koruyabilecek düzenlemelerin hükümetler tarafından uygulamaya konmasını amaçlamaktadır. Ancak İnternet alanında ifade özgürlüğünün korunmasına ilişkin düzenlemeler ya da alınan kararlar bununla sınırlı değildir. 2006 tarihli "İnternet'te ifade özgürlüğü ile ilgili Avrupa Parlamentosu Kararı", ifade özgürlüğünün tüm AB ülkeleri açısından bir anahtar değeri taşıdığını ve bunu savunmak için tüm ülkelerin somut adımlar atması gerektiğini; AB ülkelerinin bu bağlamda dünya çapında İnternet'te ifade özgürlüğünün desteklenmesi ve İnternet kullanıcılarının haklarının korunması lehine hareket edeceklerini kabul ve teyit eder.

Türkiye'de İnternet, İfade Özgürlüğü ve Ağ Tarafsızlığı

İnternet'te özgür ifadenin korunmasının yollarından biri olarak geniş bant sağlayıcıların ayırmacı olmayan şekilde içerik sağlamalarına dair hukuksal düzenlemelerin, üstelik anayasal düzeyde hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanırken (Nunziato, 2009: 140), Türkiye'de İnternet'te ifade özgürlüğünün ya da İnternet özgürlüğünün korunması noktasında somut bir düzenlemenin olmadığı söylenebilir.

Türk hukukunda İnternet alanına ilişkin spesifik düzenleme olarak 5651 Sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun" ile İnternet alanının düzenlenmesi öngörülmüştür. Ancak bu yasa hak ve ödevleri bir arada düzenleyen bir metin olmak yerine, neredeyse sadece yükümlülükleri öngörmektedir. Özellikle, idari tedbir ya da koruma tedbiri olarak verilen erişim engelleme kararlarının yerine getirilmemesi halinde İnternet yer, hizmet ve servis sağlayıcılara yüklenen sorumluluk oldukça ağırdır. Bununla birlikte, yasa 8 suç tipiyle ilgili erişim engelleme kararı verilebileceğini düzenlemiştir. Yasa uygulamasının İnternet'te uzun süreli ve açık bir sansüre yol açması, en son 2012 yılında alınan *Ahmet Yıldırım v. Türkiye* AİHM kararı ile tespit edilmiştir. *sites.google.com*, 24 Haziran 2009 tarihinde, barındırdığı bir içerik sebebiyle 5651 sayılı kanun gerekçe gösterilerek, erişime engellenmiş, Ahmet Yıldırım

isimli vatandaş Alternatif Bilişim Derneği'ne başvurmuş ve dernek tarafından Atatürk'e hakaret içeren bir içeriğin engellenmesi için verilen Denizli Asliye Ceza Mahkemesi kararının uygulanması sonucu, Ahmet Yıldırım'a ait sitenin de bulunduğu *Google Sites* yer sağlayıcıya erişimin tamamen engellenmesi mahkeme gündemine taşınmıştır. AİHM kararında içeriğe müdahaleden ziyade sitenin tümüne erişimi engelleyen uygulamanın "geniş kapsamlı bir yasaktan ziyade İnternet erişimine dair bir kısıtlama olduğunu" tespit etmiştir. AİHM kararında

...sınırlamanın etkisinin kısıtlı olması, özellikle de İnternet'in ifade ve bilgiye erişim özgürlüğü hakkının temel araçlarından biri haline geldiği günümüzde onun önemini azaltmamaktadır. Bu yüzden mevcut tedbir, kamu makamları tarafından başvuru için ifade özgürlüğü hakkına müdahale oluşturmuştur. Böylesi bir müdahale yasa ile öngörülmedikçe, bir ya da daha fazla meşru amaç izlenmedikçe ve bu amacı başarmak için demokratik bir toplumda gerekli olmadıkça 10. maddenin ihlalini oluşturur

tespitiyle, 5651 sayılı yasaya dayanan uygulamanın AİHS ile koruma altına alınan ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine hükmetmiştir. AİHM'e göre bir bilgi kaynağına erişimin engellenmesine ilişkin bir kısıtlama, ancak katı bir yasal çerçeve bir yasağın kapsamını uygun bir şekilde düzenliyor ve olası kötüye kullanmaları önlemek için yargısal denetim güvencesi sağlıyorsa, Sözleşme'ye uygun olacaktır. Oysa yerel mahkeme *Google Sites*'a tüm erişimin engellenmesine karar verdiğinde, özellikle mevcut siteye erişimi engellemek için alınabilecek daha az kapsamlı bir tedbirin olup olamayacağını araştırmaksızın sadece TİB'in görüşüne göndermede bulunmuştur. Sonuç olarak 5651 sayılı Yasanın 8. maddesinin uygulanmasından kaynaklanan müdahale, Sözleşme'nin öngörülebilirlik şartını karşılamada başarısız olmuştur ve demokratik bir toplumda hukuk devleti sayesinde sahip olduğu koruma başvuruca sağlanmamıştır.

Bunun dışında, İnternet kullanıcılarının aldıkları hizmetin niteliğine dair söz söyleyebilecekleri iki alan bulunduğu söylenebilir. Bunlardan biri 'evrensel hizmet'tir ki, 5369 Sayılı Kanun ile uygulama alanı bulan bu kavram "tanımlanmış ve belirli bir kalitedeki telekomünikasyon hizmetleri grubuna, coğrafi yerleşimden bağımsız olarak ve karşılanabilir fiyatlarla tüm kullanıcılar için erişimin sağlanması" anlamında kullanılmaktadır (Universal Service Directive, 2002). Diğer bir koruma mekanizması da tüketici hukukudur. İSS şirketlerle yaptıkları hizmet alımı karşılığı 'abonelik sözleşmeleri' (Altaş, 2009) ile kullanıcılar, tüketici hukukunun öngördüğü mekanizmalardan faydalanabilirler. Ancak bu düzenlemelerin hiçbiri İnternet kullanıcılarının ifade özgürlüğünü koruma yönünde doğrudan bir olanak sağlamamaktadır.

5651 Sayılı yasa uygulamalarının ciddi bir sansür ve filtreleme uygulaması sonucuna yol açtığı ortadadır. Öte yandan, alandaki bir nevi hizmet tekellerinin varlığı ve kullanıcıları bu tekeller ya da hizmet sağlayıcı şirketler karşısında koruyan hükümler bulunmaması sonucu, örneğin *TTNet* firmasının, Avrupa'da birkaç ülkede faaliyetleri yasaklanmış *Phorm* adlı şirketle anlaşması ve bu anlaşmaya ve anlaşmanın getirdiği uygulamalara hizmet alanların doğrudan dahil olması gibi olaylar yaşanabilmektedir (Kırlıdoğ ve Fidaner, 2013: 4).

Phorm yazılımı, kullanıcıların İnternet erişimlerinin kaydını tutarak, kişisel reklamlama teknolojisi vaat etmektedir. Türkiye'de faaliyetlerini, 29 Kasım 2011'de kurulan *PT Reklam Çözümleri Ticaret ve Servis A.Ş.* ile yürüten bu şirketin iş konusu "Şirket İnternet kullanıcıları için çevrimiçi (online) davranışsal ve bağlamsal olarak hedeflenmiş reklamların ve içeriklerin iletilmesinde ve gösterilmesinde değişik tokuşu sağlayacak ve bunu katılımcı ticari/iş ortaklarının reklamlarının gösterebileceği reklam envanterinin alım-satımının değişik tokuşu yoluyla yapılacaktır" olarak açıklanmıştır (PT Reklam, 2013). Alışıldık şekilde 'kişiselleşmiş ve güvenli İnternet' sloganıyla tanıtılan bu yazılımın İnternet servis sağlayıcısı, örneğin Türkiye'de *TTNET* tarafından kullanıldığı durumda,³ bu yazılımdan dolayısıyla kişisel verilerin reklam amaçlı ya da başka amaçlarla depolanmasından da kaçınmak imkânsız hale gelmektedir.

Phorm, site gezginlerinin ziyaretlerini profilemek için *Webwise* adı verilen bir sistem kullanmakta ve seçimlerine göre kişiselleştirilmiş reklamlar sunmaktadır. Kullanıcılara, IP adresi kullanmadan, dış veritabanına bağlı olmadan rastgele bir numara veriliyor. Bu rastgele numara web sitelerinde tarama yaparken sistem, hafızada depolanan ürün kategori kanallarına karşı görülen sayfaları karşılaştırıyor. Eğer bir sayfa herhangi bir kanalla eşleşirse, rastgele verilen numaranın üstüne bir şapka yerleştiriliyor. Rastgele numara, açık İnternet değişiminde yer alan bir sayfada görüldüğünde websitesi, numaranın başındaki şapkaya göre bir reklam gösteriyor. Sayfaya dair tüm kayıtlar, bunlara tarama kayıtları da dahil, anında silindiğinden her reklam, hiçbir tarama kaydı olmadan kişiselleştiriliyor. (*Phorm Fırtınası*, 2009)

Örneğin *Google* da kişiselleşmiş reklamlama yapmaktadır ancak *Phorm*'dan farkı *Google*'da reklamların, o anda görüntülenen site içeriğine göre belirleniyor olmasıdır. *Phorm*'un tartışmaları beraberinde getirmesinin başlıca sebebi, reklamların kullanıcının ziyaret ettiği web sitelerindeki içeriğe göre değil, kullanıcının daha önce ziyaret ettikleri web sitelerinin geçmiş kayıtlarına göre belirlenmesidir. Bundan başka kullanıcıların profillerinin kayıt altında tutulması sadece reklam hedefi olmalarıyla değil, örneğin telif hakları ihlali tespitinde de şirketlerin ve hükümetlerin hedefi olmalarıyla da sonuçlanabilir.

Phorm ile ilgili olarak Alternatif Bilişim Derneği tarafından *enphormasyon.org* adlı site üzerinden *Phorm* karşıtı bir kampanya başlatılmış, yine Alternatif Bilişim Derneği tarafından, *TTNET*'in *Phorm* uygulaması Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) gündemine taşınmış ve şikayet konusu yapılmıştır. BTK'nın 14.12.2012 tarih ve 2012/DK-14/623 sayılı kararıyla, *TTNET*'in *Phorm* şirketi aracılığıyla kişisel verileri gizli bir şekilde toplandığı kabul edilmiş olsa da, kararda, *DPI* teknolojilerinden ve onun olumsuzluklarından bahsedilmemiştir.

Her ne kadar ifade özgürlüğü bakımından, AİHS'nin 10., Anayasa'nın "Düşüncüyü Açıklama ve Yayma Hürriyeti" başlıklı 26. maddeleri; iletişimin mahremiyeti bakımından AİHS'nin 8., ve Anayasa'nın "Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı 20. ve "Haberleşme Hürriyeti" başlıklı 22. maddeleri; bilgi özgürlüğü bakımından BM Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. maddesi Türkiye açısından bağlayıcı olsa ve Anayasa'nın 90. madde atfıyla, Türkiye'nin taraf olduğu pek çok düzenleme ile ifade özgürlüğü güvence altına alınmışsa da, İnternet alanının kullanıcılar lehine düzenlenmesi bakımından henüz somut adımlar atılmadığı söylenebilir.

Sonuç Yerine

Ağ tarafsızlığı "kısaca, İnternet kullanıcıları için trafik kuralları ve bu yolların sahipleri ve kullanıcıları arasındaki ilişkiler hakkındadır" (Marsden, 2010: 2). Günümüzde, İnternet'in hükümetler ve altyapıyı işletenler tarafından düzenlenebileceği ve etkilenebileceği neredeyse bir kabul halini almıştır. Ağ tarafsızlığı tartışmasının bir yanı da bu belirlemenin ve etkilemenin nasıl yapılacağına ilişkindir.

Özellikle içeriğin belirlenmesi konusunda yapılan tartışmalar, doğrudan ifade özgürlüğünün alanına dahildir. İfade özgürlüğünün, yeni İnternet teknolojileri bağlamında genişletilmesi ya da içeriğinin değiştirilmesi, yeniden ele alınması söz konusudur. İfade özgürlüğünün tesisi ve korunması noktasında, içeriğe özgür ve eşit şekilde, maliyeti düşük araçlarla ulaşmanın anlamı olarak da ağ tarafsızlığı ön plana çıkmaktadır.

Ağ tarafsızlığı, klasik 'sansür'" yapısından ve araçlarından farklılığıyla da ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda, ifade özgürlüğünün savunusunda, Türkiye'deki uygulamaların başı olarak 5651 sayılı yasanın çizdiği sınırların çok ötesinde, devletlerin düzenleme alanlarından ayrı bir alanın, şirketler, İSS'ler, yer ve hizmet sağlayıcılar, uygulama üreticileri tarafından belirlendiğini görmekteyiz. Bu belirlemenin İnternet kullanıcılarına özgürlükler lehine yansımaları noktasında da ağ tarafsızlığı önemli bir kavramdır. Bu noktada Özgür Uçkan'ın (2013, s.y.) vurgusu önemlidir; "Bugün iktidarların baskı ve gözetim iştahlarıyla uğraşyoruz.

Ama şimdi yanımızda durduğunu sandığımız bilgi tekeline dönüşen internet şirketleri, yarın asıl büyük tehdit haline gelecek.”

Türkiye’de ağ tarafsızlığı ise henüz etki alanı olmayan bir tartışmadır. Bunun sebepleri arasında İnternet’in yaygınlık düzeyi, güvenlik ve çeşitli sebeplerle, alanın devlet eliyle regülasyonu, özelleştirme politikaları ve özelleştirme sonucu mevcut şirket yapısı/yapıları gösterilebilir. Türkiye’de İnternet alanı, klasik basın-yayın araçlarının düzenlenme kriterleriyle regüle edilmeye çalışılmaktadır ve düzenlemelerde ulus-devlet egemenliği baskın unsurdur. Ancak İnternet’in ‘ağların ağı’ yapısı; alana dair politikaların çok uluslu, hatta uluslar üstü aktörler tarafından üretilmesi; İnternet’in regülasyonunda devletsel sınırların klasik anlamıyla azalması gibi etkenler göz önüne alındığında, yeni tartışmalarla birlikte yeni hukuksal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer yandan, ağ tarafsızlığı tartışmasının baş aktörleri piyasada etkin aktörlerdir ve bu noktada ‘doğru’ tarafta durabilmek, tartışmanın kendisi iki kutuplu olmadığından, söz konusu değildir. Bunun İnternet kullanıcıları açısından anlamı şudur; artık özgür ve eşit bilgiye ulaşmak, yalnızca görünen yasaklamaların ya da engelleyici uygulamaların ortadan kaldırılmasıyla değil, İnternet hizmeti ve hizmetin içeriği üzerinde söz sahibi olabilmekle mümkün olacaktır.

Sonnotlar

¹ *Peer-to-peer* ya da *P2P*. “*Peer* eş, denk demektir. İki veya daha fazla istemci arasında veri paylaşmak için kullanılan bir ağ protokolüdür. Eşler, sunucuları veya sabit bilgisayarlar tarafından merkezi koordinasyon ihtiyacı olmadan, işlemci gücü, disk depolama veya ağ bant genişliği gibi kendi kaynaklarının bir kısmını, doğrudan diğer ağ katılımcıları için kullanılabilir yapabilir. Sadece sunucuların tedarikçi ve istemcilerin tüketici olduğu geleneksel istemci-sunucu modelinin aksine, eşler, hem tedarikçi hem de tüketicidir.” (Peer-to-peer. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Peer-to-peer>. Son erişim tarihi, 10.05.2013)

² Örneğin “Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi” ve “Bilgisayar Sistemleri Aracılığıyla İşlenen İrkçi ve Yabancı Düşmanlığı Nitelikteki Eylemlerin Cezalandırılması Hakkındaki Birinci Ek Protokol” (Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems), İnternette işlenen suçlarla uluslararası mücadeleyi öngören, maddi ceza hukuku hükümlerinin yanında usul hükümleri de içeren ve ortak tanımlar oluşturmayı amaçlayan uluslararası düzenlemelerdir.

³ 2001 yılında Telekomünikasyon A.Ş’nin özelleştirilip Türk Telekom adlı uluslararası ortaklı bir şirkete devredilmesiyle, Türkiye’de telefon altyapısı, yalnızca PTT ve sonrasında Türk Telekomünikasyon A.Ş’ye aitken, birdenbire Türk Telekom isimli özel

bir şirketin oluvermiştir. Mevcut telefon (ve dolayısıyla İnternet) altyapısı tek bir şirkete devredilince müşteriler de devredilmiş, böylece bir hizmet sağlayıcı tekeli oluşmuştur.

Kaynakça

Ahmet Yıldırım v. Turkey Davası, No. 3111/10 (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 18 Aralık 2012). <http://www.ankarabarasu.org.tr/Detay.aspx?SYF=7677>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Altaş, H (2009). Telekomünikasyon Alanındaki Abonelik Sözleşmeleri. İçinde: *Prof. Dr. Ali Naim İnan'a Armağan*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 157-168.

Alternatif Bilişim Derneği (2013) Türkiye’de İnternetin Durumu, http://www.alternatifbilisim.org/wiki/T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99DE_%C4%B0NTERNET%E2%80%99%C4%B0N_DURUMU_-_2013. Son erişim tarihi, 7.05.2013.

Altıparmak, M (2011). Ağ Kaynaklarının Tarafsızlığı <http://cmehmet6parmak.wordpress.com/2011/04/18/ag-kaynaklarinin-tarafsizligi/9>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Aru, Ç (2012) ABD’de Verizon FCC’nin Ağ Tarafsızlığı Düzenlemesi Yapmaya Yetkisi Olmadığını Yineledi. <http://www.turk.internet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=37920>. Son erişim tarihi, 07.05.2013.

Balkin, J (2009). *The Future of Free Expression in a Digital Age* (SSRN Scholarly Paper No. ID 1335055). Rochester, NY: Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=1335055>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Barlow, J P (1996) A Declaration of the Independence of Cyberspace, <https://projects.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

BEREC (Body of European Regulators for Electronic Communications) (2011) Guidelines on Transparency in the scope of Net Neutrality: Best practices and recommended approaches. y.y. BEREC.

BTK (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu) (2011). Şebeke Tarafsızlığı (Net Neutrality). Ankara. BTK.

BTK (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu) (2012). *Genişbant Hizmetlerinde Şeffaflık Düzenlemeleri*. Ankara. BTK.

Directive 2002/22/EC of The European Parliament and of The Council of 7 March 2002 on universal service and users’ rights relating to electronic communications networks and services (Universal Service Directive) (7 Mart 2002) http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/legislative_framework/l24108h_en.htm. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Dutertre, G (2007) *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*. Avrupa Konseyi Yayınları. Ankara.

Dutton, W H, Dopatka, A, Law, G, Nash, V (2011). *Freedom of Connection, Freedom of Expression: the Changing Legal and Regulatory Ecology Shaping the Internet*. Paris: UNESCO.

European Parliament Resolution on Freedom of Expression on the Internet (2006) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2006-0324&language=EN>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

European Union Approach (2013). *European Union approach to Illegal and Harmful Content on the Internet (For submission to the COPA Commission)* <http://www.copacommission.org/meetings/hearing3/eu.test.pdf>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Freedom House (2013). *Freedom on The Net*. <http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-net>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Ganley, P ve Allgrove, B (2006). *Net Neutrality: A User's Guide* (SSRN Scholarly Paper No. ID 925693). Rochester, NY: Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=925693>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Hahn, R ve Wallsten S (2006). The Economics of Net Neutrality. *Economists' Voice*, 3(6), 1-10.

Kırlıdoğ, M, Uçkan, Ö, Fidaner, I B (2011). Deep Packet Inspection: Privacy and Communication Rights Violations. *XVI. Türkiye'de İnternet Konferansı*, İzmir.

Kırlıdoğ, M, Fidaner, I B (2013). Derin Veri Analizi: İnternet'teki Temel Gözetim Aracı. Akademik Bilişim Konferansı 2013, Antalya. <http://ab.org.tr/ab13/bildiri/327.pdf>. Son erişim tarihi 25.08.2013.

Köksal, E (2010) Ağ tarafsızlığı ilk Olarak Skype Benzeri Bir Uygulama Bloklandığında Konuşulmaya Başlandı- Söyleşi, <http://www.turk.internet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=30644>. Son erişim tarihi 10.05.2013.

Kurbalija, J (2010). *An Introduction to Internet Governance* (4. ed). y.y: DiploFoundation.

La Rue, F (2011). *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression* (No. A/HRC/17/27). United Nations General Assembly.

Lee Robin S ve Wu T (2009). Subsidizing Creativity through Network Design: Zero-Pricing and Net Neutrality. *Journal of Economic Perspectives*, 23(3), 61-76.

Macovei, M (2001). *İfade Özgürlüğü: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin*

10.Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz (No. 2).

Marsden, C T (2010). *Net Neutrality: Towards a Co-Regulatory Solution*. Bloomsbury USA.

Mendel, T, Puddephatt, A, Wagner, B, Hawtin, D, Torres, N (2012). *Global survey on internet privacy and freedom of expression*. Paris: UNESCO.

Newman, J L (2008). Keeping the Internet Neutral: Net Neutrality and its Role in Protecting Political Expression on the Internet. *Hasting Communications and Entertainment Law journal*, Fall, 31(1), 153-172.

Nunziato, D (2009). *Virtual Freedom: Net Neutrality and Free Speech in the Internet Age* (1. ed). Stanford Law Books.

Peer-to-peer. (10 Mayıs 2013). <http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Peer-to-peer&oldid=12907507>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Phorm Fırtınası Büyümeye Devam Ediyor (2009). BT-Haber, <http://www.btnet.com.tr/9549-phorm-firtinasi-buyumeye-devam-ediyor.html>, Son erişim tarihi, 10.05.2013.

PT Reklam Çözümleri Ticaret ve Servis Anonim Şirketi (2013). <http://www.sektorelrehber.com.tr/firma/ptreklamcozumleriticaretveservisanonimsirketi>. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Save the Internet (2013). *What We Do, Our Purpose*. <http://www.savetheinternet.com/about>. Son erişim tarihi, 22.04.2013.

Sussman, L R (2000). Censor dot gov: the Internet and press freedom 2000. *Journal of Government Information*, 27(5), 537–545.

Şahin, K (2009). *İnsan Hakları ve Özgürlük Boyutuyla İfade Özgürlüğü: Gerekçeleri ve Sınırları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

The Open Internet (2013). <http://www.fcc.gov/guides/open-internet>. Son erişim tarihi, 22.04.2013.

Tiryaki, M K (2011). *Ağ Tarafsızlığı ve Düzenleyici Yaklaşımlar*, Bilişim Uzmanlığı Tezi, Ankara: BTK.

Uçkan, Ö (2013). Gezi Sonrası Sosyal Medya: Büyük Biraderle Başa Çıkmak- Söyleşi, <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/gezi-sonrasi-sosyal-medya-buyuk-biraderle-basa-cikmak-haberi-78305>. Son erişim tarihi, 25.08.2013.

United Nations General Assembly Human Rights Council (2012). *The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet*. <http://daccess-ods.un.org/>

TMP/3588119.74525452.html. Son erişim tarihi, 10.05.2013.

Wu, T (2013) *Network Neutrality FAQ*. http://www.timwu.org/network_neutrality.html. Son erişim tarihi, 15.04. 2013.

